

ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ЗА МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ

GENOCIDE AS A CRIME AGAINST HUMANITY FOR SAFETY INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Ребриш Р.І.,

магістр юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті проаналізовано сутність геноциду як злочину проти безпеки людства. Розглянуто причини вчинення геноциду та його покарання за міжнародним кримінальним правом. Вивчено наслідки геноциду, а також питання відповідальності держави за злочин геноциду в практиці міжнародного суду справедливості.

Ключові слова: геноцид, право, обов'язок, держава, закон, злочин, суд, людство, безпека.

В статье проанализирована сущность геноцида как преступления против безопасности человечества. Рассмотрены причины совершения геноцида и наказания за него в соответствии с международным уголовным правом. Изучены последствия геноцида, а также вопросы ответственности за преступление геноцида в практике международного суда справедливости.

Ключевые слова: геноцид, право, обязанность, государство, закон, преступление, суд, человечество, безопасность.

In the article the essence of genocide a crime against the security of mankind. Causes genocide and its punishment under international criminal law. Studied the consequences of genocide, well the state responsibility for genocide in the practice of the International Court of Justice.

Key words: genocide, law, duty, government, law, crime, court, mankind security.

Постановка проблеми. Геноцид був визнаний міжнародним злочином вже в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року. Необхідно зазначити, що резолюція 180 (II) від 21 листопада 1947 року встановила, що «...геноцид є міжнародним злочином, який тягне за собою національну та міжнародну відповідальність окремих осіб і держав». Важливим аспектом є і те, що 9 грудня 1948 року була прийнята й відкрита для підписання Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (набула чинності у 1951 року). У ст. 2 Конвенції 1948 року вказується, що під геноцидом розуміють дії, які вчиняються з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне її знищення; заходи, розраховані на запобігання народженню дітей у середовищі такої групи; насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.

Згідно зі статтею 3 Конвенції 1948 року покарання передбачається за такі діяння: геноцид; змова з метою здійснення геноциду; пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду; замах на здійснення геноциду; співучасть у геноциді. У міжнародному праві за вчинення геноциду настає лише міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб. Це звужує дію міжнародного права та зменшує його ефективність у боротьбі й превенції вказаного

злочину, адже міжнародний злочин геноциду неможливий без прямої участі, як мінімум, однієї держави. Вказаний злочин, як показує міжнародна практика та невітніші прецеденти, не міг би мати місця без залучення всього державного механізму, включаючи виконавчу, судову і законодавчу гілки влади. Слід зауважити, що у випадку геноциду злочинна політика держави реалізується її центральними і місцевими органами публічної влади, закріплюється на законодавчому рівні, забезпечується правоохоронними та силовими структурами і підтримується на рівні населення цієї держави, який через інститути представницької демократії бере участь у формуванні злочинної політики й підтримує її після запровадження.

Стан дослідження. Особливості геноциду як злочину проти безпеки людства за міжнародним правом проаналізовано та досліджено в працях Ю. Бендерського [5; 7], В. Диканя [8], Ю. Кураха [9], А. Маєвської [10], П. Ярошевича [11] та ряду інших вчених.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей геноциду як злочину проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом.

Завдання дослідження полягають у визначенні форм та видів прояву геноциду як злочину проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом.

Виклад основного матеріалу. Відповідальність за геноцид передбачено Конвенцією ООН 1948 року «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» (далі – Конвенція), в якій сформульовано склад злочину та його форми. У Конвенції прямо не йдеться про відповідальність держав, а лише опосе-

редковано, оскільки факт настання відповідальності держави за злочин геноциду є самоочевидним, що підтверджується ст. IX: «Спори між державами-учасниками з приводу тлумачення, застосування або виконання цієї Конвенції, в тому числі щодо відповідальності тієї чи іншої держави за вчинення геноциду або одного з наведених у статті III діянь (змова, підбурювання, замах, співучасть у вчиненні геноциду), передаються на розгляд Міжнародного суду справедливості на вимогу будь-якої зі сторін у спорі [3, с. 5].

Представники концепції кримінальної відповідальності держави вважають, що, окрім індивідів та злочинних організацій, відповідальність за вчинення міжнародних злочинів повинен нести народ держави-порушниці (винятками можуть бути, наприклад, ситуації наявності тоталітарного режиму або ситуації застосування насильства державою проти власного народу), що зумовлено потужними демократичними процесами сьогодення. У демократичних державах народ бере безпосередню участь у формуванні публічної влади, голосуючи, обираючи й підтримуючи певні напрями політики цієї влади та способи її втілення. Вважається, що народ у такій державі має можливості запобігти порушенню. Світове співтовариство також утворюють народи – Об'єднані Нації. На думку Ю. Бендерського, доцільним видається застосування інституту кримінальної відповідальності держави та передбачуваних у його межах механізмів у боротьбі зі злочинем геноциду [7, с. 12].

А. Бакаев [6, с. 27] та П. Ярошевич [11, с. 12] вважають, що основними чинними міжнародно-правовими механізмами боротьби з міжнародними злочинами, в тому числі зі злочинем геноциду, є Рада Безпеки ООН, Міжнародний Суд ООН та Міжнародний кримінальний суд. Проте діяльність вказаних інституцій не завжди є достатньо ефективною. У певних випадках рішення РБ можуть мати політичне забарвлення. Під час винесення рішень Радою Безпеки велику роль відіграють погляди та інтереси постійних членів, які мають право вето. Вказаний орган є, передусім, політичним, а не судовим. Міжнародний Суд ООН не зможе розглядати справу і виносити рішення щодо держави, яка вчинила міжнародний злочин, без її на те згоди. До того ж, юрисдикція Суду не поширюється на держави, які не є членами ООН, за винятком випадків, коли такі держави надають спеціальну згоду на юрисдикцію Суду і сплачують певні внески на витрати Суду. Щодо Міжнародного кримінального суду, то згідно з Римським статутом 1998 року вказаний Суд може виносити рішення лише щодо індивідів. Після прийняття Конвенції про геноцид у 1948 році держави пішли різними шляхами у вирішенні питання покарання за злочин геноциду. Деякі держави ввели статті щодо геноциду в національне законодавство, інші ж (наприклад, Канада, Німеччина) не зробили цього. Зокрема, в Німеччині в 2001 році було прийнято «Кодекс злочинів проти міжнародного права»; у Канаді у 2000 році – Закон щодо злочинів проти

людства і воєнних злочинів, які передбачають універсальну юрисдикцію за злочини проти міжнародного права, зокрема геноцид, злочини проти людства і воєнні злочини. До прийняття цього закону згідно з Кримінальним кодексом Канади канадські суди мали юрисдикцію щодо воєнних злочинів і злочинів проти людства, вчинених за межами Канади, якщо особа перебувала в Канаді і після вчинення дії чи бездіяльності особа була присутньою в Канаді.

Необхідно зазначити, що національні суди Ізраїлю, Німеччини, Бельгії та Швейцарії також розглядали справи про геноцид й ухвалювали рішення на підставі універсальної юрисдикції. Звичайно, важко собі уявити, що держава, яка сама планувала чи була співучасницею вчинення геноциду, притягала б до відповідальності за цей злочин (наприклад, Туреччина, колишній Радянський Союз, Камбоджа за режиму «червоних кхмерів», Судан). Однак у кінці XX – на початку XXI століття в багатьох державах, на території яких було скоєно злочини геноциду, відбулася зміна урядів, і нові уряди були зацікавлені в покаранні за геноцид. Національні суди в Руанді, Боснії-Герцеговині, Хорватії, Косово, Іраку, Естонії, Латвії, Литві та в інших країнах, а в 2010 році і в Україні виносили свої рішення щодо звинувачення в злочині геноциду, вчиненому на їхній території, на основі або національного законодавства, або Конвенції про геноцид, або ж на підставі обох джерел [9, с. 50].

Серед колишніх радянських республік лише суди Естонії, Латвії і Литви застосували норми міжнародного кримінального права і засудили тих, хто депортував населення цих країн у 1941 році та 1949 році та брав участь в інших масових репресіях за звинуваченням у злочинах проти людства чи геноциді. Цікавим аспектом є те, що в національне законодавство однієї групи пострадянських країн норма щодо геноциду була введена в такому ж формулюванні, як у Конвенції про геноцид, в іншій – у дещо відмінному від міжнародно-правового визначення. Зокрема, в Кримінальному кодексі Естонії визначення злочину геноциду містить, крім національних, етнічних, расових і релігійних груп, уведених до Конвенції про геноцид, також групи опору окупаційному режиму чи інші соціальні групи. Це відповідає тенденції до включення політичних груп у визначення злочину геноциду в європейських країнах, тобто до розширеного визначення геноциду. Зокрема, політичні групи є у визначенні геноциду в Кримінальних кодексах Франції і Литви.

Як зазначає А. Маєвська, в Консультативному висновку про застереження до Конвенції Міжнародний суд справедливості звернув увагу на те, що Конвенцію було прийнято винятково з «гуманітарною та цивілізаційною метою» та наголосив, що «... природа Конвенції свідчить про намір Об'єднаних Націй заборонити геноцид як «злочин за міжнародним правом», що полягає в позбавленні права на існування цілих груп людей, факт якого шокує свідомість людства та призводить до величезних людських втрат, а також суперечить законам моралі,

духу та цілям Об'єднаних Націй». Відтак об'єктом цього міжнародного договору, з одного боку, є забезпечення існування окремих людських груп, а з іншого, – підтвердження та схвалення елементарних принципів моральності. Відповідно, ця Конвенція має на увазі не партикулярні інтереси будь-якої з держав-учасниць, а їхню спільну мету – реалізацію високих цілей. А. Маєвська зазначає, що йдеться не про порушення договірної балансу між правами та обов'язками окремих сторін, а про загальні зобов'язання всіх учасників Конвенції [10, с. 45].

Позиція Міжнародного суду справедливості щодо природи геноциду сформульована в Консультативному висновку, полягає в тому, що «...принципи, закладені Конвенцією, визнані цивілізованими націями як такі, що є обов'язковими для держав незалежно від їхніх конвенційних зобов'язань», а «...заборона геноциду, як і обов'язок співпраці держав із метою звільнити людство від цього злочину, має універсальний характер». Міжнародний суд справедливості побічно торкнувся питання природи геноциду в справі Бельгія проти Іспанії, порушеній за заявою Уряду Бельгії з метою захистити корпоративні права бельгійських громадян та юридичних осіб, в якій він зазначив, що до зобов'язань ergo omnes у міжнародному праві належить, наприклад, «...заборона агресії та геноциду, що мають таку саму природу, як і заборона рабства та расової дискримінації». Підхід суду до заборони геноциду як до зобов'язання ergo omnes, норми звичаєвого міжнародного права, був надалі розвинений у справі «Боснія та Герцеговина проти Югославії» в Рішенні про

попередні зауваження в справі від 11 липня 1996 року та в справі «Демократична Республіка Конго проти Руанди в Рішенні про збройні дії на території Конго» від 3 лютого 2006 року.

Отже, в цілому практика виконання державами обов'язку покарання за злочин геноциду відповідно до Конвенції про геноцид свідчить або про її пряме застосування в національних судах, або про застосування відповідної норми щодо злочину геноциду національного закону, яка може бути сформульована відповідно до визначення геноциду, даного в Конвенції про геноцид, або про розширене визначення злочину геноциду. Можливим є також винесення рішення щодо вчинення геноциду паралельно на основі і національного закону, і Конвенції про геноцид.

Висновки. Геноцид є найтяжчим міжнародним злочином, вчинення якого є підставою для міжнародно-правової відповідальності держав та кримінальної відповідальності індивідів. Усі наведені приклади свідчать про те, що процес запровадження державами ефективних механізмів притягнення до відповідальності за геноцид, серед яких передовсім можна назвати національні суди, триває, однак відбувається дуже повільно. На теперішній час міжнародна група експертів-правників працює над створенням наднаціональної судової інституції щодо розслідування і покарання за міжнародні злочини, в тому числі злочин геноциду, і закликає інституції ЄС та національні уряди підтримати цю важливу роботу, яка уможливить виконання обов'язку держав покарати за злочини геноциду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 7 серпня. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. Офіційне видання (зі змінами та доповненнями). – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 217 с.
3. Конвенция по предупреждению и наказанию преступления геноцида, 9 декабря 1948 года. A/RES/260 A (III) [Электронный ресурс] // Официальный сайт ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/document/convents/genocide.htm>.
4. Статут Міжнародного Суду ООН 1945 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=995_010.
5. Бендерський Ю. Кримінально-правова характеристика складів злочинів проти миру і безпеки людства / Ю. Бендерський // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 12–15.
6. Бакаев А.А. Досвід зарубіжних країн щодо відповідальності за геноцид / А.А. Бакаев, В.І. Гриц. – К. : Наукова думка, 2012. – 151 с.
7. Бендерський Ю. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів проти миру і безпеки людства / Ю. Бендерський // Економіка України. – 2013. – № 1. – С. 12–15.
8. Дикань В.В. Аналіз проблемних аспектів та відповідальність за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру / В.В. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості: Зб. наук. праць. Вип. 5-6. – Харків : УкрДАЗТ, 2013. – С. 196–199.
9. Кутах Ю. Ідентифікація злочинності у міжнародному праві: порівняльні аспекти / Ю. Кутах // Економіст. – 2014. – № 1. – С. 50–57.
10. Маєвська А.А. Міжнародний кримінальний суд: історія і сучасність / А.А. Маєвська // Права людини в умовах реформування правової системи України (До 50-ї річниці Загальної декларації прав людини): Тези доп. та наук. повід. наук. конф. молодих учених та аспірантів / За ред. М.І. Панова. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2013. – С. 45–47.
11. Ярошевич П.Д. Сутність та причини вчинення злочинів проти миру і безпеки людства / П.Д. Ярошевич // Право України. – 2014. – № 7. – С. 11–13.